

УДК 378.014.3

Янченко Тамара

ORCID 0000-0002-2967-0695
ResearcherID EHD – 0652-2022

Доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та методики
викладання історії і суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tatyanchenko@gmail.com

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Мета статті – охарактеризувати особливості розвитку вищої освіти України як учасниці Болонського процесу у контексті її входження в європейський освітній простір.

Методологія. У дослідженні, що стало основою статті, застосовано проблемний, системний, соціокультурний, історичний і синергетичний підходи, що дозволило визначити провідні тенденції та завдання національної системи вищої освіти, обумовлені Болонським процесом. У дослідженні було використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення.

Наукова новизна. У статті узагальнено досвід і сучасні реалії розвитку вищої освіти в Україні як учасниці Болонського процесу. Визначено особливості розвитку вищої освіти у контексті входження України в європейський простір вищої освіти.

Висновки. Отже, Болонська декларація була підписана 19 червня 1999 року в місті Болонья міністрами освіти 29 країн Західної і Центральної Європи. Болонський процес – це сукупність заходів європейських державних установ (рівня міністерств освіти), університетів, міждержавних та громадських організацій, що мають відношення до вищої освіти, спрямованих на досягнення цілей, сформульованих у Болонській декларації. Стратегічною метою Болонського процесу є створення європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів і науковців з усіх куточків світу. Україна приєдналася до Болонського процесу на Конференції міністрів європейських країн у травні 2005 року в Бергені. Як учасниці Болонського процесу Україна повинна вирішити низку ключових завдань, що передбачають запровадження основних інструментів функціонування європейського простору вищої освіти: національної рамки кваліфікації, інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи, додатка до диплома європейського зразка.

Ключові слова: освіта, вища освіта, Болонська декларація, Болонський процес, європейський простір вищої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Вища школа України як частина європейського освітнього простору потребує реформування та запровадження позитивних змін не тільки у педагогічному, а і в соціальному, культурному, політичному, економічному контекстах її розвитку. Це забезпечить навіть в умовах війни приєднання до програм та ініціатив ЄС (Еразмус+, Horizon Europe тощо), інклюзивність, підтримку сталого розвитку суспільства, запровадження цифровізації освіти та інноваційних освітніх технологій на основі кращих європейських практик.

Окрім цього, збереження національної самобутності української освіти передбачає її повернення до європейських витоків. Тому зростає актуальність історико-педагогічних, педагогічних і порівняльно-педагогічних досліджень, присвячених загальноєвропейським процесам, що відбуваються в освіті.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження, що стосуються різних аспектів розвитку вищої освіти в Україні, здійснені багатьма сучасними науковцями, зокрема В. Андрущенко, В. Антонюк, В. Кременем, В. Луговим, Ж. Талановою, Н. Терентьевою, Г. Тимошко та ін.

Мета статті – охарактеризувати особливості розвитку вищої освіти України як учасниці Болонського процесу у контексті її входження в європейський освітній простір.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. У дослідженні, що стало основою статті, застосовано проблемний, системний, соціокультурний, історичний і синергетичний підходи, що дозволило визначити провідні тенденції та завдання національної системи вищої освіти, обумовлені Болонським процесом. У дослідженні було використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перші спроби надання вищій школі загальноєвропейського характеру були здійснені у 1954 р., коли було підписано Європейську культурну конвенцію, в якій наголошується на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і спільної для них культури.

Вища школа у Європі пройшла півстолітній шлях до прийняття Болонської декларації. Адекватною відповіддю вишів до формування Європейського простору вищої освіти стало зближення цілей, моделей та шкільних стандартів. В основі цього інтеграційного процесу, що став передісторією Болонського процесу, лежать такі документи [1–4]:

1. Велика хартія університетів (*Magna Charta Universitatum*, м. Болонья, 18 вересня 1988 р.). Цей документ окреслює фундаментальні принципи, якими повинні керуватись університети, щоб забезпечити розвиток освіти та інноваційний рух у світі, який швидко змінюється. Метою документа стало визначення найважливіших цінностей університетських традицій і сприяння тісним зв'язкам між університетами Європи. Однак, оскільки цей документ має універсальну спрямованість, його можуть підписувати також університети з інших регіонів світу.

2. Лісабонська конвенція (*Lisbon Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region*, м. Лісабон, 11 квітня 1997р.). Конвенція містить положення про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні. Розроблена і прийнята під егідою Ради Європи та UNESCO. Цей міждержавний документ було підписано й Україною разом з іншими країнами 11 квітня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала цю угоду 12 грудня 1999 р. Конвенція набула чинності на території України 1 червня 2000 р.

3. Сорбонська декларація (*Sorbonne Joint Declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system by the four Ministers in charge for France*, м. Париж – Сорбонна, 25 травня 1998 р.). Спільна декларація, спрямована на зближення національних систем вищої освіти.

Наступні роки характеризуються впровадженням різноманітних програм під егідою ЄС та Ради Європи, що сприяли розробленню загальних підходів до вирішення міжнаціональних проблем вищої освіти, серед яких є такі:

- адаптація національного законодавства у сфері освіти до норм, що напрацьовані в Європі;
- розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів та їх мобільності на ринку праці;
- створення систем навчання упродовж життя та багатомісних завдань зближення освітянських програм і систем у контексті програм TEMPUS/TACIS.

Болонська декларація була підписана 19 червня 1999 року в місті Болонья міністрами освіти 29 країн Західної і Центральної Європи. Україна приєдналася до Болонського процесу в травні 2005 року на Конференції міністрів європейських країн в Бергені. Болонська конвенція (або Болонська декларація) – це угода щодо стандартизації підходів до організації освітнього процесу і функціонування вищої школи в Європейському Союзі [3, 136–139].

Болонська конвенція закріпила основні складники освітнього процесу у вищій школі:

1. Запровадження треступеневої системи вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії). Відповідно до цього в Україні існують такі рівні вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень з присвоєнням ступеня «бакалавр», другий (магістерський) рівень – присвоєння освітнього ступеня «магістр», третій (освітньо-науковий / освітньо-творчий) рівень – з присвоєнням освітньо-наукового ступеня «доктор філософії» / «доктор мистецтв» [5].

2. Запровадження системи кредитів на основі Європейської системи трансферу оцінок (ECTS). ECTS обумовлює кредитно-модульну організацію освітнього процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів). За умови правильної організації та застосування вона зменшує навантаження на студентів, оскільки при її впровадженні відсутні обов'язкові семестрові екзамени та заліки для студентів, які набрали достатню кількість балів упродовж семестру.

3. Контроль якості освіти здійснюється акредитаційними агентствами, незалежними від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка діяльності закладу вищої освіти ґрунтується не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках (компетентностях), що їх отримали випускники. Одночасно встановлюються стандарти транснаціональної освіти. В Україні створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, однією з основних функцій якого є проведення акредитаційних експертиз освітніх програм.

4. Розширення мобільності студентів і викладачів для взаємного збагачення європейським досвідом у рамках договорів між закладами вищої освіти, програм академічної мобільності тощо.

5. Сприяння працевлаштуванню випускників (вища освіта задля отримання кращої роботи) [4]. З цією метою доцільною є розробка механізмів співпраці між системою вищої освіти та ринком праці, зокрема шляхом запровадження дуальної освіти, посилення практичної підготовки студентів, взаємодія закладів вищої освіти з роботодавцями.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи

організації освітнього процесу, загально прийнятих кваліфікацій сприяє підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

7. Гарантія рівних можливостей в отриманні освіти і сприяння соціальному згуртуванню через освіту [4]. Забезпечення інклюзивності вищої освіти. Принцип інклюзивності має розглядатися не тільки як доступність навчання для осіб з інвалідністю, а в широкому гуманістичному контексті, що передбачає доступ до вищої освіти соціально вразливих категорій населення [8].

Болонський процес – це сукупність заходів європейських державних установ (рівня міністерств освіти), університетів, міждержавних та громадських організацій, що стосуються вищої освіти, спрямованих на досягнення цілей, сформульованих у Болонській декларації [3].

Болонський процес, що став найбільшою ініціативою у сфері вищої освіти у світі, спочатку був ініціативою ЄС, яка згодом трансформувалася в більш широкий європейський проєкт, який охопив географічну Європу та деякі країни за її межами [6, 72].

Стратегічною метою Болонського процесу є створення європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу [2]. Європейський простір вищої освіти – це не єдина система вищої освіти, а об'єднання національних систем, що розвиваються відповідно до спільно погоджених принципів. Європейський простір вищої освіти сприяє узгодженню, сумісності, порівнянності та визнанню різноманітних систем вищої освіти. Він не вимагає уніфікації змісту та технологій навчання, але сприяє забезпеченню якості навчання у закладах вищої освіти [4].

Одне з ключових завдань України сьогодні полягає в прискореній інтеграції національної системи вищої освіти в європейський освітній простір та розширенні взаємовигідної співпраці. Для реалізації цього завдання важливим чинником є політичне середовище, в якому працюють заклади вищої освіти. У сприятливому політичному середовищі заклади можуть мати значну фінансову та академічну автономію, прозорий зовнішній моніторинг ефективності, а наявні параметри стимулюють різноманітність та конкуренцію між суб'єктами освітньої діяльності. Підвищує цінність національної системи вищої освіти наявність міжнародних зв'язків у сфері освіти та досліджень. Зазначене співробітництво посилює необхідні технічні зміни, трансфер технологій, інноваційність діяльності, обмін досвідом і напрацюваннями та стає драйвером економічного зростання [6, 72].

Основні завдання функціонування європейського простору вищої освіти:

- налагодження міжнародного співробітництва;
- усунення перепон та забезпечення широкого доступу до якісної вищої освіти, що базується на принципах демократії й незалежності університетів, їхньої наукової і дослідницької самостійності;
- активізація мобільності студентів та науково-педагогічних працівників;
- підготовка молоді до активного життя в демократичному суспільстві, закладення основ для їхньої професійної кар'єри і особистісного розвитку [4].

Як учасниця Болонського процесу Україна вирішує низку важливих завдань, що передбачають запровадження стандартів, рекомендацій та основних інструментів європейського простору вищої освіти: інноваційної європейської кредитно-трансферної системи, додатка до диплома європейського зразка, національної рамки кваліфікацій.

У більшості країн-учасниць Болонського процесу запровадження ECTS ґрунтується на законодавстві і нормативних положеннях. Наразі у закладах вищої освіти України усі освітні (освітньо-професійні) програми розроблені з урахуванням того, що 1 кредит складається з 30 академічних годин, а упродовж семестру студенти мають засвоїти 30 кредитів. Тому залежно від рівня вищої освіти та терміну навчання освітні програми мають визначену кількість кредитів (бакалаврські освітні програми – 180 або 240 кредитів, магістерські – 90 або 120 кредитів).

Додаток до диплома європейського зразка має визначену структуру (інформація, яка ідентифікує власника; інформація, що визначає кваліфікацію; інформація про рівень кваліфікації; інформація про зміст навчання та досягнуті результати; інформація про функції кваліфікації; додаткова інформація; засвідчення/підтвердження додатка до диплома; інформація про національну систему вищої освіти). Усі дані подаються двома мовами – українською та англійською.

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен рівень – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей особистості, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій. Україна наразі здійснює модернізацію своїх освітніх і професійних стандартів, формує відповідну законодавчо-нормативну базу, створює умови для залучення до процесів розбудови нової інноваційної Національної системи кваліфікацій за сприяння Європейського фонду освіти та зацікавлених сторін (стейкхолдерів) [7].

Результатами інтеграції вітчизняної системи вищої освіти в європейський освітній простір можна визначити модернізацію структури вищої освіти з урахуванням європейських стандартів (часткове приведення Національної рамки кваліфікацій у відповідність до Рамки кваліфікацій європейського простору вищої освіти; встановлення рівнів: короткий цикл, бакалаврський, магістерський, освітньо-науковий, науковий та відповідних ступенів); запровадження в освітню практику наближеного до європейського переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, а саме впровадження 29 галузей знань і 122 спеціальностей; інтернаціоналізацію закладів вищої освіти за рахунок розширення можливостей участі в міжнародних проєктах і програмах ЄС,

залучення іноземних студентів і викладачів, дослідників; включення українських закладів вищої освіти до рейтингу «1000 найкращих університетів світу» [6, 74–75].

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, Болонська декларація була підписана 19 червня 1999 року в місті Болонья міністрами освіти 29 країн Західної і Центральної Європи. Болонський процес – це сукупність заходів європейських державних установ (рівня міністерств освіти), університетів, міждержавних та громадських організацій, що мають відношення до вищої освіти, спрямованих на досягнення цілей, сформульованих у Болонській декларації. Стратегічною метою Болонського процесу є створення європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів і науковців з усіх куточків світу. Україна приєдналася до Болонського процесу на Конференції міністрів європейських країн у травні 2005 року в Бергені. Як учасниця Болонського процесу Україна повинна вирішити низку ключових завдань, що передбачають запровадження основних інструментів функціонування європейського простору вищої освіти: національної рамки кваліфікацій, інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи, додатка до диплома європейського зразка.

Подальшого дослідження потребують шляхи та механізми удосконалення національної системи вищої освіти та організації освітнього процесу у вищій школі.

References

1. Бюро «Євроосвіта в Україні». URL : <https://www.euroosvita.net/?category=8&id=233> (дата звернення: 9.07.2024).
Biuro «Euroosvita v Ukraini» [Bureau «Euroeducation in Ukraine»] [in Ukrainian].
2. Вища освіта та Болонський процес. URL : <https://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyj-proces.html> (дата звернення: 9.07.2024).
Vyshcha osvita ta Bolonskyi protses [Higher education and the Bologna Process]. [in Ukrainian].
3. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник / за редакцією В.Г. Кременя; авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабін. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 384 с.
Vyshcha osvita Ukrainy i Bolonskyi protses (2004) [Higher education in Ukraine and the Bologna Process]: navchalnyi posibnyk / za redaktsiieiu V.H. Kremeniya; avtorskyi kolektyv: M.F. Stepko, Ya.Ya. Boliubash, V.D. Shynkaruk, V.V. Hrubinko, I.I. Babyn. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. [in Ukrainian].
4. Європейський простір вищої освіти. URL : <https://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyj-proces/ogljad/87-2009-05-19-21-13-19.html> (дата звернення: 9.07.2024).
Yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity [European Higher Education Area]. [in Ukrainian].
5. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 28.06.2024)
Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»]. [in Ukrainian].
6. Круглов В. В., Терещенко Д. А. Інтеграція системи вищої освіти України в європейський освітній простір. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 70–76. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/11.pdf>
Kruhlov, V. V., Tereshchenko, D. A. (2022) Intehratsiia systemy vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi osvitniy prostir [Integration of the Ukrainian higher education system into the European educational space]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia. Spetsvypusk – Public and Custom Administration. Special addition*. 70–76. [in Ukrainian].
7. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy?&type=all&tag=%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9> (дата звернення: 10.07.2024).
Natsionalna ramka kvalifikatsii [National Qualifications Framework]. [in Ukrainian].
8. Янченко Т. Провідні тенденції реформування вищої освіти в Україні. *Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти: електронний збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції / за редакцією Н. Носовець, О. Пронікова, Т. Янченко*. Чернівці: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2024. С. 94–97.
Yanchenko, T. (2024) Providni tendentsii reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini [Leading trends in higher education reform in Ukraine]. *Suchasni problemy pidhotovky ta profesiinoho udoskonalennia pratsivnykiv sfery osvity: elektronnyi zbirnyk materialiv IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Modern problems of training and professional improvement of workers in the field of education: electronic collection of materials of the 19th International Scientific and Practical Conference / za redaktsiieiu N. Nosovets, O. Pronikova, T. Yanchenko*. Chernihiv: NUChK imeni T. H. Shevchenka, 94–97. [in Ukrainian].

Yanchenko Tamara

ORCID 0000-0002-2967-0695
ResearcherID EHD – 0652-2022

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
head of the Pedagogy and Methods of Teaching
History and Social Disciplines Department,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tamyanchenko@gmail.com*

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE BOLOGNA PROCESS

***The purpose of the article** is to describe the peculiarities of the development of higher education in Ukraine as a participant of the Bologna Process in the context of its entry into the European educational space.*

***Methodology.** The study that formed the basis of the article used problematic, systemic, socio-cultural, historical and synergistic approaches, which allowed to identify the leading trends and tasks of the national higher education system due to the Bologna Process. The study used general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, and generalisation.*

***Scientific novelty.** The article summarises the experience and current realities of the development of higher education in Ukraine as a participant in the Bologna Process. The peculiarities of higher education development in the context of Ukraine's accession to the European Higher Education Area are determined.*

***Conclusions.** Thus, the Bologna Declaration was signed on 19 June 1999 in Bologna by the Ministers of Education of 29 countries of Western and Central Europe. The Bologna Process is a set of activities of European governmental institutions (at the level of ministries of education), universities, intergovernmental and non-governmental organisations related to higher education aimed at achieving the goals set out in the Bologna Declaration. The strategic goal of the Bologna Process is to create a European higher education area that is competitive and attractive to Europeans, as well as to students and researchers from all over the world. Ukraine joined the Bologna Process at the European Ministerial Conference in Bergen in May 2005. As a participant in the Bologna Process, Ukraine has to solve a number of key tasks that involve the introduction of the main instruments of the European Higher Education Area: the National Qualifications Framework, the innovative European Credit Transfer and Accumulation System and the European Diploma Supplement.*

***Keywords:** education, higher education, Bologna Declaration, Bologna Process, European Higher Education Area.*

Стаття надійшла до редакції 11.07.2024

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Тимошко Г. М.